

Hicri V. Asır Delâilü'n-Nübüvve Geleneği: Kadı Abdülcabbar ve Beyhâkî Örneği*

A tradition of Delâilül'n-Nubuvva in the 5th Hijri Century: The Sample of Qadi Abd-al-Jabbar and Bayhâqî

Hamdi Akbaş**

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu Yazar:
Corresponding author:

** Çukurova Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
hamdiakbas83@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1362-8118

Başvuru / Submitted:
20 Eylül 2022

Kabul / Accepted :
28 Ekim 2022

DOI: 10.20860/ijoses.1177582

Atıf / Citation:

Akbaş, H. "Hicri V. Asır
Delâilü'n-Nübüvve Geleneği:
Kadı Abdülcabbar ve Beyhâkî
Örneği". Uluslararası Sosyal ve
Eğitim Bilimleri Dergisi,
18(2022): 59-68.

Benzerlik / Similarity: %23

Öz

İslam toplumuna dâhil olan farklı dinî ve felsefî akımların Hz. Peygamberin nübüvvetine yaptıkları itirazları bertaraf edebilmek için Müslüman âlimlerce geliştirilen savunmacı refleks, tarihi süreçte delâilü'n-nübüvve isimli geleneğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İlk Mu'tezilî âlimlerin çabalarıyla vücut bulmaya başlayan bu gelenek, daha sonra selefi düşünürler ile hadis âlimlerinin çalışmalarıyla daha da genişleyerek varlığını devam ettirmiştir. Bu gelişmeler nübüvvetin ispatında farklı metodların zuhur etmesini de doğal hale getirmiştir. Nitekim Mu'tezile'nin geliştirdiği akıl ve nakil merkezli tavrın yanı sıra sadece nakli merkeze alan bir rivayetçi yaklaşımın da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Mu'tezilî kimliğiyle bilinen Kadı Abdülcabbar'ın "Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve" isimli eseri ile muhaddis kimliğiyle ön plana çıkmış Beyhâkî'nin "Delâilü'n-Nübüvve" isimli eseri, hicri beşinci asırda Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek üzere iki farklı metod kullanılarak telif edilen eserlerdendir. Biz bu çalışmamızda hicri V. asırda metodik farklılıkları bulunan iki delâil müellifi ile eserini tanıtmayı ve mukayese etmeyi planlamaktayız. Ayrıca müelliflerin hayatları hakkında bilgiler vermek suretiyle de bu iki müellifin yaşadığı süreç ve fikri ortam üzerinden metod farklılıklarının daha anlaşılır hale geleceğini de düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İslam, Hz. Muhammed, Delâilü'n-Nübüvve, Kadı Abdülcabbar, Beyhâkî.

Abstract

The defensive reflex developed by Muslim scholars in order to eliminate the protest to the prophethood of Muhammad paved the way for the formation of the tradition that it's called dalâilü'n-nubuvva in the historical process that the different religious and philosophical movements get involved in the Islamic society. This tradition which first started to come into existence with the efforts of Mu'tazilî scholars developed and continued its existence by the work of Salafist thinkers and hadith scholars. These developments made it possible for different methods naturally to emerge in the proof of prophecy. As a matter of fact that in addition to the wisdom and transmission-centered attitude developed by the Mu'tazila section has emerged a approach of narrator that only focuses on the transmission-centered. In this context, the work of Kadı Abd al-Jabbar who is known as Mu'tazilî scholar that its name "Tesbitü Dalâilü'n-Nubuvva" and the work of Bayhâqî who is muhaddith scholar that is name "Dalâilü'n-Nubuvva" was designed to prove the prophethood of Muhammad in the fifth century of the hijra by copyrighted using two different methods. In this study, we are planning to introduce and compare with outlines the two works of delâil authors who had methodical differences in the 5th century hijri. In addition, we think that by giving information about the lives of the authors, the method differences will become more understandable through the process and intellectual environment of these two authors.

Keywords: İslam, Muhammad, Dalâilü'n-Nubuvva, Qadi Abd- al-Jabbar, Bayhâqî.

* Bu makale "İslam Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu makale 2019 yılında düzenlenen Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi'nde sunulan "Beyhâkî ve Delâilü'n-Nübüvvesi" isimli tebliğ ile Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi'nde sunulan "Kadı Abdülcabbar ve Tesbitü Delâilü'n-Nübüvvesi" isimli tebliğler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

İslâm'ın Arap yarımadasının dışına yayılmasıyla birlikte Müslümanlar, Mecûsîlik, Sabîlik, Budizm ve Maniheizm gibi çeşitli dinler ile Tanrı'nın varlığını kabul ettiği halde vahyi inkâr eden felsefî akımlarla karşılaşmışlardır. Kendi dinleri veya felsefî anlayışları merkezinde İslam'a ve onun nübüvvet anlayışına yönelik tenkitlerini ifade eden bu gruplar, telif ettikleri eserlerle de Müslüman düşünürlerin gündemine dâhil olmuşlardır. İslam toplumunda özellikle hicri II. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan zındıklık ve mühlidlik hareketleri olarak bilinen din karşıtı hareketler çerçevesinde nübüvvet müessesesinin eleştirilerin merkezi konumuna geldiği görülmektedir.

İslâm âlimleri, söz konusu gruplar ya da kişilerce ileri sürülen iddialar karşısında erken devirlerden itibaren hem umumî kelâm eserlerinde hem de nübüvvetin ispatına dair telif ettikleri müstakil eserlerle muhataplarına cevap verme gayretine girmişlerdir. İlk küçük risalelerle başlayan bu tavır, daha sonra müstakil eserlerin telif edilmesiyle birlikte İslam düşüncesinde önemli bir geleneğin de teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır. (bkz. Sadıker, 2019, 2442-2444) Nitekim İslam literatüründe özellikle Hz. Peygamberin nübüvvetinin hakikatini ortaya koymayı amaçlayan ve delâilü'n-nübüvve veya a'lâmü'n-nübüvve isimleriyle ifade edilen bir telif anlayışının ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

“Bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesini sağlayan bilgi, kılavuz” anlamlarındaki “*delil*” kelimesinin çoğulu olan “*delâil*” ile “*peygamberlik*” anlamındaki “*nübüvvet*” kavramlarıyla oluşturulan “*delâilü'n-nübüvve*” terkibi, bir peygamberin bizzat elinde gerçekleşen olağanüstülükler veya kendisi dışında gerçekleşen ve nübüvvetine işaret eden harikulade gelişmeleri konu edinen, onların getirdiği ilkeleri ilmî tahlillere tabi tutarak, Allah tarafından gönderilen peygamberin bi'setinin hakikat olduğunu ispat etmeye çalışan eserleri ifade etmektedir. Bu anlamda peygamberlerin ellerinde zuhur eden olağanüstülükler muhataplarını aciz bırakması nedeniyle mu'cize olarak isimlendirilirken nübüvveti ispat ettikleri için de delail olarak adlandırılırlar.(Yavuz, 1994, 115)

Delâilü'n-nübüvve türü müstakil eserlerin ilk dönem itibarıyla İslam'ı ve Hz. Peygamberin risaletinin müdafaasını gayri müslim unsurlarla fikri münazaralara girişen Mu'tezilî âlimler tarafından telif edildiği bilinmektedir. Bu minvalde kaynaklarda Mu'tezile'den Dırâr b. Amr'ın “*İsbâtü'l-İlm 'Ale'n-Nübüvve*” ve “*İsbâtü'r-Rusûl*” isimli eserleri kaleme aldığından bahsedilir. Ayrıca “*el-Hücce ve'r-Rusûl*” isimli bir eser telif eden Ebû Bekir el-Esam, “*el-Hücce fi İsbâti'n-Nübüvve*” isimli bir eser kaleme alan Bişr b. Mu'temir, “*Âyâtü'n-nebi*” adlı eseriyle Ebû'l-Hasan el-Medaîni ve “*Alâmâtü Sıdkı'r-Resûl*” isimli çalışmasıyla Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf da delâil türü çalışmalarda bulunan ilk dönem Mu'tezilî Âlimler arasında sayılır. (İbn Nedim, 439, 443, 457-458). Bu müelliflerin eserleri günümüze ulaşmamış, ancak bu geleneğin önemli eserleri arasında yer alan Câhız'ın “*Hucecü'n-Nübüvve*” adlı eseriyle Kadı Abdülcabbar'ın “*Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*”si ve “*el-Mugnî*” isimli eserinin “*en-Nübüvvât ve'l-mu'cizât*” isimli XV. cildi elimize ulaşan delâil türü çalışmalardandır.

Mu'tezilî âlimlerin inkârcı din ve felsefî akımlara karşı Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etmek üzere başlattığı bu savunmacı tutum, sonraki dönemlerde ashabü'l-hadis ile onun son yüzyıllarda dinî ve siyasî bakımdan takipçisi olduğunu iddia eden selefî tavır mensuplarınca da benimsenerek sürdürülmüştür. Ancak metod bakımından birbirine bezer nitelikte olan bu iki yaklaşım sadece nakli merkeze alan delâil eserleri telif etmişlerdir. Dolayısıyla tarihi süreçte akıl ve nakil merkezli Mu'tezilî düşüncenin yanı sıra sadece nakli esas alan eserler telif eden selefî tavır mensupları ile hadis âlimlerinin oluşturduğu rivayetçi yaklaşımın varlığı söz konusudur.

Hz. Peygamberin nübüvvetini salt nakil merkezinde ispat etmek isteyen ashabü'l-hadis taraftarlarının bu tavrı, eserlerinin müstakil bablarında konuyla ilgili rivayetleri herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmaksızın bir araya getirmek suretiyle teşekkül etmeye başlamıştır. Nitekim meşhur hadis âlimi Buhârî'nin “*el-Câmi'u's-Sahîh*” isimli eserinin “*Kitâbü'l-Menâkıb*” bölümünün “*Alâmâtü'n-Nübüvve fi'l-İslâm*” başlığı altında Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispatına dair elliden fazla rivayeti naklettiği bilinmektedir.

Tarihi süreç içerisinde bu gelenek, birçok İslam âlimi tarafından benimsenmiş ve bu minvalde çok sayıda müstakil eser de telif edilmiştir. Nitekim Ebû İshak el-Cûcânî, “*Emârâtü'n-Nübüvve*” isimli eserini bu minvalde oluşturmuştur. Yine Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Davud es-Sicistanî'nin “*Delâilü'n-Nübüvve*”leri, Dâvûd ez-Zâhirî'nin “*A'lâmü'n-Nebî*”si, İbn Kuteybe'nin “*A'lâmü'n-Nübüvve*” ya da “*Delâ'ilü'n-Nübüvve*”si, İbn Ebû'd-Dünyâ, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, İbn Hibbân, Taberânî ve Ebû Zer el-Herevî'nin “*Delâ'ilü'n-Nübüvve*”leri nakilci bir tavırla telif edilen eserler arasında sayılabilir. Ayrıca hicri beşinci asrın önemli âlimlerinden Ebû Nuaym el-İsfahanî, Ca'fer b. Muhammed el-Müstafîrî ve Ahmed el-Beyhâkî'nin “*Delâilü'n-Nübüvve*”leri de bu tavrın öne çıkan delâil türü eserleri arasında zikredilir.

Biz bu çalışmamızda delâil geleneğinin iki temel tavrını temsil eden eserlerden aklî ve naklî bir metodla telif edilen “*Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*” isimli eser ile Hz. Peygamberin nübüvvetine dair yalnızca nakli delillerin sunulduğu “*Delâilü'n-Nübüvve*” isimli eserlerinin tanıtılması, bu eserlerde kullanılan metodlar üzerinden iki eserin ana hatlarıyla mukayese edilmesi planlanmaktadır. Ancak bu iki eserin mukayesesine temas etmeden muasır olan bu iki âlimin yaşadıkları coğrafya, yetiştikleri ilmi atmosfer veya aldıkları eğitime değinmenin bu iki âlimin delâil geleneğine katkıları ile kullandıkları metodların sağlıklı değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır.

1. Kadı Abdülcabbar'ın Hayatı ve Eserleri

Batı İran'ın Hemedan bölgesinin Esedabad mevkiinde dünyaya geldiği bilinen Kadı Abdülcabbar'ın tam adı Ebû'l-Hasan Abdülcabbar b. Ahmed b. Abdülcabbar el-Hemedânî'dir. Onun 415/1025'te doksan yaşının üzerinde öldüğü bilgisi üzerinden 320-325 /932-937 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. (Yurdagür, 1986, 123)

Yaşadığı bölgedeki hadis âlimlerinden dersler alan Kadı Abdülcabbar, itikadda Eş'arî düşünceleri benimserken fıkhıta da Şafî mezhebini benimsemiştir. O, dönemin önemli ilim merkezlerinden Basra'ya eğitim için giderken burada Şafî fıkına dair derslerine de devam etmiştir. Mu'tezilî düşünürlerden Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin ders halkasına katılan ve Ebû İshak İbrahim b. Ayyâş'tan kelâm eğitimi alan Kadı'nın bu hocalarından etkilenecek Mu'tezilî fikirleri benimsemeye başladığı da ifade edilmektedir. O, eğitimini sürdürürebilmek için Basra'nın ardından Bağdat'a geçerek Mu'tezilî olduğu bilinmekle birlikte dönemin önemli bir Hanefî hukukçusu olarak da tanınan Abdullah el-Basrî'den dersler almak suretiyle eğitimini tamamlamıştır. (İbn Murtaza, 1987, 112)

Aldığı eğitimler merkezinde sahip olduğu ilmî kimliğiyle Bağdat'ta kısa sürede tanınan Kadı, bu dönemde “*el-Muğnî*” gibi ansiklopedik bir eseri kaleme almaya başlamıştır. Eğitimi sırasında yakın arkadaş olduğu Sahib b. Abbad'ın dönemin Büveyhî hükümdarı Müeyyüddeve'nin veziri olmasının ardından kendisi de Rey şehrinin kadı'l-kudâti/başkadısı olmuştur. Aldığı fıkîh eğitimi merkezinde önemli çalışmalarda bulunmasına rağmen kelâm ilmine dair muteber eserler telif eden Kadı Abdülcabbar, devrin yöneticileri tarafından mühlidlere reddiyeler yazmak üzere görevlendirilen ve onları takip edip yargılama hususunda yetkili kılınan bir kelâmcı grup içerisinde yer almıştır. (Yurdagür, 2001, 103) Ona böyle bir görevin tevdi edilmesi, Hz. Peygamberin nübüvvetine karşı çıkan zındık ve mülhidi faaliyetlere cevap niteliğindeki “*Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*” isimli meşhur eserini yazmasına imkân hazırlamış olmalıdır.

Kadı Abdülcabbar, Büveyhî veziri Sahib b. Abbad'ın 385/995 yılında ölümü üzerine hükümdar Fahrüddeve'nin emri gereğince başkadılık görevinden de azledilirken bütün malları da müsadere edilmiştir. Hayatının geri kalan bölümünü Rey şehrinde eser telif etmek ve ders vermek ve öğrenci yetiştirmek suretiyle sürdürdüğü bilinen Kadı'nın 415/1025 yılının Zilkade/Ocak ayında Rey şehrinde vefat ettiği ve cenazesinin buraya defnedildiği Mu'tezilî kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. (İbn Murtaza, 1987, 112)

Kadı Abdülcabbar telif ettiği eserler ve yetiştirdiği öğrencilerle ilim dünyasına büyük katkılar sağlamış meşhur bir Mu'tezilî âlimidir. Nitekim Ebû Reşid Said b. Muhammed en-Nisâburî, Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed el-Matteveyh, Şerif el-Murtaza ve Hâkim el-Cüşemî gibi meşhur isimlerin yanısıra birçok Şîi talebe de yetiştirdiği ifade edilmektedir. (Yurdagür, 1986, 135-136).

Ancak onun kelâm ve fıkîh merkezinde telif ettiği eserlerin pek azının günümüze ulaştığı bilinmektedir. Daha çok Yemen Zeydileri vasıtasıyla günümüze ulaştırılan bu eserlerden 20 ciltlik “*el-Muğnî fî Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*” isimli eserinin 14 cildi elimizde olup bu eserde Mu'tezile'nin tevhid ilkesinin yanı sıra

adalet başlığı altında va'd ve va'id, el-menzile beyne'l-menzileteyn ve emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker meseleleri ile nübüvvet ve şerâi' gibi konular ele alınmıştır. Kendisine ait olup olmadığı tartışılan bir diğer eseri “*Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*” hakkında müellifin “*el-Usulü'l-Hamse*” adlı eserinin Zeydî öğrencisi Kıvamüddin Mankdim tarafından yapılan şerhi olduğu iddialarının varlığı da söz konusudur. Mu'tezile'nin beş temel esasını ayrıntılı olarak ele aldığı bu eserin yanı sıra o, “*Kitabu Usuli'l-Hamse fi İlmi'l-Kelâm*” isimli yazdığı küçük risalesinde de bu beş esası kısaca özetlemiştir.

Ayrıca onun Mu'tezile ekolüne yöneltilen eleştirilere dair cevaplar verdiği ve Mu'tezile ricali hakkında bilgiler içeren bir eseri olan “*Fazlu'l-İ'tizal ve Tabakatu'l-Mu'tezile*”si, diğer bir eseri olan “*el-Muhit bi't-Teklif*”i, Sahib b. Abbad'ın isteği üzerine “*el-Mugni*” isimli eserindeki meseleleri özetlenmesiyle oluşturduğu “*el-Muhtasar fi Usuli'd-Din*”i, Kur'an tertibine göre hatalı kabul ettiği yorumlar ile tefsirleri incelediği “*Tenzihu'l-Kur'an ani'l-Metain*”ı ve “*Müteşabihu'l-Kur'an*”ı, “*Nizamu'l Kava'id ve Takribu'l-Murad li'e-Raid ev el-Emali fi'l-Hadis*” ile Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etmek üzere kaleme aldığı “*Tesbitu Delâili'n-Nübüvve*” isimli eseri onun telif ettiği eserler arasındadır. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 28-29) Nitekim Kadı'nın yaşadığı dönemde Hz. Peygamberin nübüvvetine getirilen eleştirileri bertaraf etmek üzere kaleme aldığı “*Tesbitü Delâili'n-Nübüvve*” isimli eseri dönemin nübüvvet savunusunu yansıtmaması bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmada beşinci asır delâil geleneğinin akıl ve nakil merkezinde telif edilen bu eserinin delâil geleneğindeki konumu ele alınacaktır.

2. Beyhâkî'nin Hayatı ve Eserleri

Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî olup muhaddis kimliğiyle bilinen Hicri V. asır delâil müelliflerinden Beyhâkî, 384/994'te Nişabur'a bağlı Beyhak bölgesinin Hüsrevcird köyünde doğmuştur. O, Horosan'ın ilim beldelerinden biri olan Beyhak'ta hadis ilmiyle başladığı ilk tahsilini fıkıh ile devam ettirmiştir. Fıkıh eğitiminde hocası dönemin önemli fâkihlerinden biri olan Ebû'l-Feth Nâsır b. Muhammed el-Mervezî'dir. Beyhâkî, muhtelif hocalardan faydalanmak maksadıyla İsfarayin, Tus, Hemedân, İsfahan, Rey, Nişabur, Bağdat, Kûfe ve Mekke gibi yerleri dolaştığı de bilinmektedir. (İbn Hallikan, 1978, 75-76)

Beyhâkî, hadis eğitimi süresince dönemin önemli âlimlerinden dersler almış ve hadis ilminin en önemli meselelerini hocaları içerisinde en çok istifade ettiği Hâkim en-Nisaburi'den öğrenmiştir. Onun eğitim aldığı hocaları arasında muhaddis, kelâm ve fıkıh âlimi olarak bilinen İbn Furek, zâhid ve vâiz kimliğiyle öne çıkan Hargûşî, fâkih ve muhaddis olan İbn Mahmiş, mutasavvıf bir kişiliğe sahip olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû Hazim el-Abduyî, muhaddis, fâkih ve kelâm âlimi olan Ebû İshak Rükneddin el-İsferayinî, muhaddis olan Ebû Zer el-Herevî ile muhaddis ve fâkih olan Ebû Bekir el-Berkanî gibi meşhur âlimler de bulunmaktadır. (Topaloğlu, 1983, 335-338)

Onun çok sayıda öğrenci yetiştirdiği de ifade edilmektedir. Bu öğrenciler arasında Şeyhülkudât İbnü'l-Beyhâkî diye bilinen oğlu İsmail b. Ahmed, Hafîdü'l-Beyhâkî diye tanınan torunu Ubeydullah b. Muhammed, Mekke ve Medine fâkihi muhaddis Furavî, Horasanlı muhaddis Zahir b. Tâhir, muhaddis Ebû'l-Mealî Muhammed b. İsmail el-Fârisî, İbn Mende ve Ebû'l-Muzaffer el-Kuşeyrî gibi önemli isimler zikredilir. (Topaloğlu, 1983, 338-340)

406/1015 yılından itibaren eser telif etmeye başlayan Beyhâkî, güçlü hâfızası ve hadis ilmindeki sağlam ve yetkin bilgisiyle ilim dünyasına kendisini kabul ettirmiş önemli bir hadis âlimidir. Onun ilim dünyasındaki konumu hususunda değerlendirmelerde bulunan İslam düşünürleri, hadis ve fıkıhtaki otoritesinin yanı sıra Eş'arî kelâmındaki geniş bilgi birikimine de atıflar yaptıktan sonra oldukça hacimli eserler telif ettiğine dikkat çekmişlerdir. Ömrünü ilme adayan Beyhâkî, 10 Cemaziyelevvel 458/1066'da Nişabur'da vefat etmiş, cenazesi Beyhak'a nakledilmek suretiyle doğduğu yer olan Hüsrevcird'de toprağa verilmiştir. (Kandemir, 1992, 59)

Başta hadis olmak üzere fıkıh, ahlak ve akaid alanlarında birçok eser telif ettiği bilinen Beyhâkî'nin genellikle rivayet ettiği haberlerin senedini zikredip uydurma olduğunu bildiği haberleri eserlerine almadığı ifade edilmektedir. Onun ilim dünyasına kazandırdığı eserleri arasında yer alan “*es-Sünenü'l-Kübrâ*”, “*el-*

Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen", "*Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*", "*es-Sünenü's-Sugrâ*", "*el-Kırâ'atü Halfe'l-Îmâm*", "*Kitâbü Tahrîci Ehâdîsi'l-Ûm*" ve "*Fezâ'ilü'l-Evkât*" isimli eserleri hadis sahasında telif ettiği eserlerdir. Şafî fikhına dair "*Menâkıbü'ş-Şâfi'î*", "*Beyânü Hata'i men Ahta'e 'ale'ş-Şâfi'î*", "*el-Mebsût*", "*el-Hilâfiyyât beyne'ş-Şâfi'î ve Ebi Hanîfe*" ile "*Ahkâmü'l-Kur'ân*" adlı eserleri telif etmiştir. Ahlaka dair ise "*el-Âdâb*", "*ez-Zühdü'l-Kebîr*", "*el-Erba'üne's-Sugrâ*" ve "*ed-Da'avâtü'l-Kebîr*" isimleriyle çeşitli eserler kaleme almışken "*el-Esmâ' ve's-Sifât*", "*el-Câmi'u'l-Musannef fi Beyâni Şu'abi'l-Îmân*", "*el-Îtikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd*", "*Kitâbü'l-Kazâ ve'l-Kader*", "*Kitâbü'l-Ba's ve'n-Nüshûr*", "*İsbâtü 'Azâbi'l-Kabr*", "*Kitâb fi Hayâti'l-Enbiyâ' fi Kubûrihim*" ve "*Delâilü'n-Nübüvve*" gibi akaid meselelerini ele aldığı çok sayıda eser telif ettiği de ifade edilmektedir. (Beyhâkî, 2017, 14-19; Kandemir, 1992, 59-61.)

Beyhâkî'nin bu eserler içerisinde yer alan ve Hz. Peygamberin nübüvvetini nakli delillerle ispat etmek için telif ettiği hacimli bir eseri olan "*Delâilü'n-Nübüvve*", beşinci asır muhaddislerinin delâil metodunu göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Nitekim Beyhâkî'nin bu çalışması kendisinden sonraki birçok âlime de kaynaklık etmiştir. Burada onun bu eseri üzerinden takip ettiği nakilci tavır merkezinde bazı değerlendirmelerin yapılması düşünülmektedir.

3. Nübüvvetin İspatında Aklî ve Naklî Tavrı: Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve

Hiz. Muhammed'in risalet görevinin hakikatini akıl ve nakil merkezinde tespit etmeye çalışan tavrın önemli temsilcilerinden biri olan Kadı Abdülcabbar, Mu'tezilî düşünce okulunun tesis ettiği akıl ve nakil merkezli delâil anlayışına önemli bir eser ile katkıda bulunmuştur. Zira bu eser beşinci asır nübüvvet inancı ile delâil geleneğinin niteliklerini yansıtmaya açısından da oldukça önemlidir. Eserin girişinde ifade edildiği üzere tam ismi "*Tesbîtü Delâili Nübüvveti Nebiyyinâ Muhammed*" şeklinde olan bu çalışma, tabakât kitaplarında "*Delâilü'n-Nübüvve*" ya da "*Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*" şeklinde kaydedilmiştir. Kadı Abdülcabbar bu eserinden daha önce telif ettiği "*el-Mugnî*" isimli çalışmada da ilâhî dinlerdeki nübüvvet anlayışlarına değinmiş, bu çerçevede mucizenin nitelikleri ile şartlarına atıf yaparken Kur'an'ın i'caz yönüne de temas etmiştir. Nitekim Kur'an'ın mucizevî yapısına getirilen eleştirilere aklî ve naklî cevaplarla karşılık veren Kadı, bu eleştirilerin merkezinde Şii-Bâtınî hareketlerin nübüvveti kötöleyen iddialarının olduğunu söylemektedir. (Kadı Abdülcabbar, 2012, 180-184)

Hiz. Peygamberin nübüvvetinin hakikatini ortaya koymaya çalışan Kadı Abdülcabbar'ın yaşadığı dönemin fikri ortamını yansıtan "*Tesbîtü Delâ'ili'n-Nübüvve*"sinde daha çok Resulullah'ın haber verdiği gaybî bilgiler ile elinde gerçekleşen olağanüstü sosyolojik hadiseler üzerinden onun başarıya ulaşması delâil kapsamında takdim edilir.

"*Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*" isimli eserde Kadı Abdülcabbar, nübüvvetle ilgili meseleleri elli sekiz bölüm halinde tertip etmiş olduğu bilinmektedir. Ancak neşredenin mevcut baskılarda başlığı bulunmayan son kısmı on sekiz bölüm halinde kitabın fihrist kısmına ilave etmesi, eserin toplamda yetmiş altı bölüme ulaşmasına neden olmuştur. Her ne kadar bölüm sayısı fazla görülsede genel manada eserin muhtevasını üç ana başlık halinde ele almanın mümkün olduğu da ifade edilmiştir. (Topaloğlu, 2011, 535)

Kısa bir mukaddimeyle esere giriş yapan Kadı, Hiz. Peygamberin siresinde gerçekleşen olağanüstülüklerin ifade edildiği ilk bölümde onun ilk muhatap olduğu Arap müşrik toplumun yanı sıra Yahudi ve Hıristiyan gibi inanç mensuplarına, Fars ve Rum gibi çevre bölgelerdeki kavimlere hitap ettiğine vurgu yapar. Hiz. Peygamberin muhataplarının savundukları inanç ve davranışlara eleştiriler getirmek suretiyle dünya ve ahirette hüsrana uğrayacaklarını haber verdiğine işaret eder. Ardından Hiz. Peygambere biat eden kimseler ile bu kimselerin maddî güçlerinin yetersizliği nedeniyle maruz kaldıkları baskı ve işkencelere rağmen mücadelelerini sürdürmeye devam etmeleri ifade edilir. Yaşanılan bu sıkıntılara rağmen zamanla kendisine inananların sayısında büyük bir artışın gerçekleşmesine de dikkat çekilir. Bütün bu sosyolojik gelişmeleri onun nübüvvetinin aklî delilleri arasında gören Kadı'ya göre böyle bir başarıyı ancak güçlü bir şekilde Allah'a güvenen ve O'nun va'dine teslim olan bir kimse elde edebilir. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 50)

Yaşadığı sıkıntılı sürecin akabinde Medine'ye hicret eden Hz. Peygamberin buradaki hayatı onun nübüvvetinin delilleri içerisinde nakledilir. Ayrıca onun yolunu izleyen dört halife döneminin de olağanüstüler barındırdığına değinilir ve bütün bu hadiselerin bizzat Allah'ın iradesiyle vuku bulduğuna dikkat çekilir. Bu anlamda Resulullah'ın sarsılmaz bir metanete sahip kılındığına ve daha sonraki gelişmelerin de böyle gerçekleşeceğini haber verdiğine vurgu yapılır. Onun haber verdiklerinin tamamının da gerçekleştiğine temas eden Kadı, İslam'a ve Hz. Peygamberin nübüvvetine karşı çıkan Yahudi ve Hıristiyan mensupları hakkında da geçmiş döneme ait gaybi bilgiler vermesini nübüvvetinin delilleri arasında takdim eder. Bu çerçevede o, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın tebliğ hayatlarını detaylı bir şekilde ele alır. Ardından Melkâiyye/Melkiyye, Ya'kubîler/Süryanîler ve Nesturîlik mezhepleri merkezinde Hıristiyanlığa yönelik eleştirilerini dile getirir. Bu anlamda ilâhî dinler içinde tek tanrı inancını yozlaştıran Hıristiyanlık inancı ile İslâmiyet arasında mukayeseler yapar. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 50)

Kitabın ikinci bölümünde Kadı, Hz. Peygamberin elinde gerçekleşen mucizelere atflar yapar. Nitekim Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin haber verdiği bazı gaybî bilgilerin onun nübüvvetine delalet ettiğini söyler. Bu anlamda daha çok Kur'an'da yer aldığı ifade edilen hissî mucizelerin varlığına temas etmiş, sadece rivayetlerde haber verilen mucizeler hiç dikkate alınmamıştır. O, Hıristiyan teolojisine dair detaylı bilgileri verdiği bu bölümde Hz. İsa'dan sonra onun ortaya çıktığı bölgeden farklı bir coğrafya, ırk ve dilde ümmî bir kimlikle zuhur eden Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği tevhid inancını yine Kur'an'dan getirdiği ayetlerle delillendirmeye gayret eder. Hz. İsa'nın çarımha gerilmesi hadisesinde Hıristiyanların yanıldıklarını, zira Hıristiyanların ifadelerinin İncillerle açık bir şekilde çeliştiğine temas eden Kadı Abdülcabbar, İznik Konsili'nin ve dört İncil'in durumunun tartışılması gerektiğine de temas eder. Ona göre Hıristiyanlar, gerçek Mesih'in tebligatından ayrılarak Bizans ve Sabîiler'in Hıristiyanlık yorumuna yaklaşmışlardır. Kadı Abdülcabbar mevcut Hıristiyan inancının sahil rivayetlere dayanmadığına da dikkat çekerken Müslüman olmuş bazı Hıristiyanların Hıristiyanlar hakkında İncil'i yanlış yorumladıklarına dair iddialarını da Hıristiyanlığın tahrifinin delili olarak ortaya koyar. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 108-234)

Doğru ve yanlış ölçüsü olarak gördüğü mütevatir haberin önemine de vurgu yapan Kadı, Yahudilerin Hz. Musa'nın şeriatinin ebediliğini iddia etmelerinin, Hz. İsa'nın çarımha gerilmesi ve ikinci defa dirilmesi hadiseleri ile Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi halife olarak atadığı iddialarının da tevatüren bilinebileceğini söyler. Zira o, çok sayıda kişinin yalan bir haber üzerinde birleşmesi mümkün olmadığını dile getirir. Ona göre Hıristiyanların Hz. Peygamberin kendilerini aşağılayıp mağlup etmesi, Emevîlerin Hz. Ali'nin faziletini inkâr edememeleri ve Müslümanların düşmanlarının kendilerine küfrettiğini gizleyememeleri de mütevatir haberle bilinebilen hadiselerdir. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 156-268)

Hz. Peygamber'in nübüvvetine yapılan eleştiri ve itirazların merkeze alındığı üçüncü bölümde ise Halku'l-Kur'an meselesinde baskılara maruz kalan Ahmed b. Hanbel'den bazı kerametlerin zuhur ettiği yolundaki Hanbelî inancı değerlendirir. Ardından İmamiyye'nin Hz. Ali'nin hilâfeti hakkında nas bulunduğu iddiasını kesin bir dille reddeder. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine ortaya çıkan hilâfet anlaşmazlıkları, dört halifeden her birinin ve çevresindeki sahabelerin uygulamaları, Abdullah b. Zübeyr ile Muaviye b. Ebû Süfyan arasındaki mücadeleye dair Şia karşıtı ve Sünnî yanlısı açıklamalar yapar. O, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sırasında orada bulunan Yahudilerin düşmanlık beslediği, münafıklarla iş birliği yaptığı, ancak bütün bunların Allah tarafından Hz. Peygamber'e bildirilmesi mucizesiyle neticesiz kalmasını delâil kapsamında nakleder. Kadı, Resul-i Ekrem'in Bizans ve Fars hükümdarlarına gönderdiği mektuplarda ve ashabıyla olan münasebetlerinde de bazı olağanüstü hadiselerin vuku bulduğuna değinir. Ayrıca Rafıza'nın Hz. Ali hakkında iddia ettiği masumiyet inancı, imamların gaybı bildiği iddiası, imamların da mucizeler ortaya koyduğu ve farz olan hususların Şiîler'i bağlamadığı gibi iddialarını batıl olarak nitelendirir. Nitekim o, hilâfet hususunda Sünnî anlayışa paralel bir şekilde Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin meşruluğuna vurgu yapar. Muâviye'nin hilâfeti saltanata çevirdiği bilgisinin yanı sıra aşırı Şiî telakkilere eleştiriler yönelir. Ayrıca Karmatî ile Batnîler gibi Hz. Peygamberin nübüvvetine itiraz geliştiren çeşitli inkârcı akımların varlığına değinir. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 33-34; Topaloğlu, 2011, 535-536)

Eserin sonunda tıbb-ı nebevi ile ilgili bilgilere atıflarda bulunan ve bu mesele ile ilgili akli çıkarımlar yapan Kadı Abdülcabbar, Ebû Zekerîya er-Râzî gibi bazı mühlidlerin Hz. Peygamberin sağlık/tıp ile ilgili tavsiyelerine itirazlar geliştirdiklerine temas eder. Hurmanın faydaları başta olmak üzere bal, hacamat ve mantar suyu ile ilgili tavsiyelerde bulunan Allah Resulü'nün bir eczacı ve tabip kimliğine sahip olmadığı halde bu tavsiyelerinin tamamının fayda sağlaması onun nübüvvetinin akli delilleri arasında sıralanır. Tıbbın tecrübe ilmi olduğuna dikkat çeken Kadı'ya göre böyle bir tecrübeye sahip olmayan Hz. Peygamberin tavsiyelerinin fayda sağlamasını delâil kapsamında nakleder. Ona göre tıp bazı hastalıklarda yetersiz, bazı hekimler de kendi dertlerine çaresiz kalabilmekteyken Hz. Peygamberin böylesi bir bilgi birikimine sahip olması da onun nübüvvetini ispat eden gelişmeler olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Kusta b. Luka, Huneyn b. İshak ve Zekerîya er-Râzî gibi dönemin tabiplerinin ilaçların hastalıkları yok ettiğine dair düşüncelerini eleştirir. Onların bu iddialarının merkezinde nübüvveti inkâr etme düşüncesinin olduğunu, zira tıp ehlinin çoğunun peygamberleri yalanladıklarını, Müslümanları ve şeriat ehlini cahillikle suçladıklarını, rububiyeti, ba's ve nuşurü inkâr ettiklerinin bilgisini de delâil kapsamında aktarır. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 1140-1194)

Hz. Peygamberin güzel ahlakına da temas eden Kadı'ya göre onun zühd ve tevazu sahibi bir kişiliğe sahip olması ile herhangi bir mal-mülk birikiminin olmaması risalet görevini doğrulayan akli deliller arasındadır. Zira ona verilen emin sıfatı da yaşadığı toplumun bütün insanları tarafından bizzat ifade edilmiştir. (Kadı Abdülcabbar, 2017, 1194-1220)

Ayrıca Kadı bu eserinde gayb haberlerinin tecellisi için Allah Resulü'nün nübüvvetinin başlamasından Hulefa-i Raşidîn devrine kadar olan dönemi birinci derecede, 400/1010 yılına kadar olan dönemi ikinci derecede delâil kapsamında ele aldığı müşahede edilmektedir. O, bu süreçlerde gerçekleşen olayları değerlendirirken Kur'an ve Kur'an'a uygun bir şekilde ifade edilen gayb haberlerini tespit etmeye çalışmıştır. Müellifin Kur'an'ın haber verdiği tarihsel ve sosyolojik olgulara dayalı gaybi mucizelerini öne çıkaran bu yönteminin orijinal bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür.

4. Nübüvvetin İspatında Naklî Tavrı: Delâilü'n-Nübüvve

Hz. Peygamberin nübüvvetini ispata yönelik teşekkül eden delâilü'n-nübüvve geleneğinin nakli tavrının önemli bir ismi olan Beyhâkî, hocası Ebû Sa'd Muhammed b. İbrâhim el-Hargûşî'nin "*el-Medhal ilâ Kitâbi Delâilü'n-Nübüvve*" adlı eserinden de ilham alarak "*Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi'sh-Şerî'a*" isimli bir çalışma kaleme almıştır. (Kırış, 2015, 98)

Daha çok "*Delâilü'n-Nübüvve*" şeklinde bilinen bu çalışmada Beyhâkî, sıklıkla sahih hadislerle yer verirken nübüvvetin delili mahiyetinde naklettiği bazı zayıf veya mevzû rivayetlerin varlığına da dikkat çekmiştir. Bu anlamda o, sahih rivayetler kullanmaya özen gösterirken bazı durumlarda zayıf bulunduğu rivayetleri İbn İshak ve Vakidî gibi ilk dönem siyer müelliflerinin ferasetine güvenerek eserinde kullandığını bizzat eserinin mukaddimesinde beyan etmiştir. (Beyhâkî, 2017, I, 44)

Eserinde daha çok Hz. Peygamberin herhangi bir insandan farklı olan ve peygamberliğine delalet eden yönlerine vurgu yaparken aynı zamanda onun nübüvvetin en önemli delili olan hissi mucizelerini bir araya getirmek suretiyle Hz. Peygamberin risaletini ispat etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Beyhâkî'nin "*Delâilü'n-Nübüvve*" isimli eserinin muhteva ve plan bakımından büyük çapta muasırı olan Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin aynı isimli eseriyle benzerlik gösterdiği de ifade edilmektedir. (Yavuz, 1994, 117-118)

İlk dönem siyer ve hadis kitaplarından oldukça fazla istifade eden Beyhâkî, muhtemelen "*Delâilü'n-Nübüvve*"sindeki bölümleri de bu eserlerden esinlenerek tertip etmiştir. Eserini bir giriş bölümü olmak üzere toplam 678 bölümden meydana getirmiş olan Beyhâkî, giriş kısmında geçmiş peygamberlerin nübüvvetleriyle Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ancak mucizelerle ispat edilebileceğine vurgu yaptıktan sonra Hz. Peygamber'e ait en büyük mucizenin Kur'an-ı Kerim olduğuna ve onun i'câz yönleriyle diğer mucizelerden daha kuvvetli bir delil teşkil ettiğine temas etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etmede kullandığı naklî metodun temelini oluşturan haber konusuna da değinen Beyhâkî, haberin kısımları, haber-i vahidin delil oluşu, hadislerin türleri ile hadis usulüne dair muhtelif meseleler hakkında verdiği kısa bilgilerle giriş kısmı tamamlamıştır. (Yavuz, 1994, 118)

678 bölüm halinde telif ettiği bu eserinde muhtevası birbirine yakın bölümleri 20 bölüm halinde ve “جماعة ابواب” başlığı altında rivayetleri tertip etmek suretiyle bir araya getirmiştir. Bu bölümlerde Hz. Peygamberin soyu, isimleri, doğumu, çocukluk dönemi ile bu dönemde meydana gelen harikulade olaylar nübüvvetine hazırlık mahiyetinde ortaya çıkan irhas hadiseleri olarak takdim edilmiştir. Ardından Allah Resulü’nün bedenî ve ahlakî özellikleri ile geçmiş ilahî kitaplardaki vasıfları, Hz. Peygamber’in doğumundan nübüvvetle görevlendirilmesine kadar geçen hayatı boyunca ortaya çıkan nübüvvet alâmetleri de nübüvvet öncesi dönemde zuhur eden delâil mesabesindeki gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. (Beyhâkî, 2017, I, 45-403)

Vahiy almaya başlayan Hz. Muhammed’in nübüvvetle görevlendirilmesinin akabinde müşriklerin ona tabi olan ilk müslümanlara yaptığı eziyetler, Habeşistan’a hicret, mi‘rac olayı, akabe biatları, Mescid-i Nebevî’nin inşası, kiblenin Kâbe yönüne çevrilmesi gibi hadiselerde ortaya çıktığı iddia edilen olağanüstü hadiseleri çeşitli raviler aracılığıyla tekrar eder bir şekilde delâil kapsamında nakledilir. (Beyhâkî, 2017, I, 462-710; II, 13-270)

Hz. Peygamberin ve taraftarlarının başta Müşriklere olmak üzere Yahudiler ve Rumlar üzerine çıkılan gazvelerde meydana gelen çeşitli olağanüstülükleri bildiren rivayetler de geniş bir şekilde aktarılmıştır. Bu minvalde Bedir, Uhud, Hendek/Ahzâb, Hudeybiye Umresi, Hayber, Mekke’nin fethi ve Tebük Gazvesi esnasında meydana gelen mucizevî olaylara ayrı ayrı temas edilmiştir. (Beyhâkî, 2017, II, 270-726; III, 12-693; IV, 19-537)

Hz. Peygambere gelen Arap heyetlerinin anlatıldığı rivayetlerden sonra Hz. Muhammed’in doğumundan peygamber oluşuna, hicretinden bilinen gazveleri ve seferlerine kadar cereyan eden olayların dışındaki nübüvvet alametleri ve işaretlerine dair rivayetler herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmadan nakledilmişlerdir. Müslümanların yaşadığı kıtlıklarda Hz. Peygamberin duasıyla yiyeceklerde ve içeceklerde meydana gelen bereketin anlatıldığı dua haberleri ile Hz. Peygamberin ettiği diğer duaların kısa bir şekilde açıklanması, bazı Yahudi âlimlerinin, Hz. Peygamber’e sordukları sorular karşısında aldıkları tatmin edici cevaplar nedeniyle Müslüman olmaları, Hz. Peygamber döneminde onun nübüvvet alametlerinden birini rüyasında gören kimselerin durumu, vahyin gelişinin Hz. Peygamber üzerinde müşahade edilen etkileri ve bunların nübüvvetine delil oluşu rivayetler merkezinde nakledilmiştir. (Beyhâkî, 2017, IV, 538-718; V, 19-457)

Eserin son kısmında ise Hz. Peygamber’in hastalanması ve vefatı sırasında meydana gelen harikulade olayların anlatıldığı rivayetlere değinildikten sonra onun hutbelerinde söylediklerinin nübüvvetine delalet ettiğine işaret eden rivayetlere de temas edilmiştir. (Beyhâkî, 2017, V, 457-611)

Beyhâkî’nin nakilci bir tavır merkezinde bi’set öncesi ve sonrasında Hz. Peygamberin yaşadığı iddia edilen olağanüstülükleri bildiren rivayetleri herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmaksızın farklı raviler aracılığıyla tekrar eder bir şekilde aktardığı görülmektedir. Onun bu eserin bölüm başlıkları incelendiğinde çalışmanın Hz. Peygamber’in mucizelerini anlatan bir eser olmasının yanı sıra bir siyer ve megâzi kitabı olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamberin nübüvvetini delillendirmek isteyen Beyhâkî’nin ilgili rivayetleri kronolojiye uygun bir şekilde tertip ettiği de gözlenmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin şemali ile ilgili geniş bir bölümün olması da bu eserin bir şemal kaynağı olarak telakki edilmesini sağlamıştır. (Kırış, 2015, 103-105)

Beyhâkî bu eserini oluştururken belli başlı hadis âlimlerin eserlerinden istifade ettiği gibi ilk dönem siyer ve megazi eserlerinden faydalanmıştır. Nitekim Buharî ve Müslim’in “*Sahih*”leri ile Ahmed b. Hanbel’in “*Müsned*”i, Tayalisi’nin “*Müsned*”i, Buhari’nin “*et-Tarihü’l-Kebir*”i, Abdürrezzak es-San’ani’nin “*Musannef*”i ile İbn Mende’nin “*Ma’rifetü’s-Sahabe*”si ve “*Delâilü’n-nübüvve*”si bu kaynaklar arasında en çok tercih edilenler olmuştur. Kelâmî meselelerde ise İbn Huzeyme, Ebû Süleyman el-Hattabî, Ebû Abdullah el-Halimî ve Ebû Mansur el-Eyyubî gibi âlimlerden nakillerde bulunurken siyer ve megazi’de İbn İshak, Musa b. Ukbe, Urve b. Ez-Zübeyr ile Vâkidî gibi ilk dönem âlimlerinden oldukça fazla alıntılar yapmıştır. Lügat âlimleri olan Ezherî, Asmaî ve Ebû Bekr b. El-Enbarî’den istifade eden Beyhâkî’nin aynı zamanda

“Sünen”, “*el-Esma ve’s-Sıfat*”, “*Fadailu’s-Sahabe*” ile “*Kitabu’r-Ru’ye*” gibi kendi eserlerine de atıflar yaptığı görülmektedir. (Kırış, 2015, 117-120)

Beyhâkî’nin ortaya koyduğu bu çalışma kendisinden sonra da Selefî-Eş’arî bir tavır sergileyen âlimlerin büyük teveccühünü kazanmıştır. Nübüvvet meselesinde sıklıkla başvuru ve alıntılar yapılan bir eser olan “*Delâilü’n-Nübüvve*”, kendinden sonraki birçok siyer ve şemail çalışmasına da kaynaklık etmiştir. Nitekim İbn Kesir’in *el-Bidâye*’si ile Suyûtî’nin *el-Haşâ’işü’l-Kübrâ*’sında ondan bolca nakiller yapılmıştır. Subkî de onun bu eserini benzersiz bir çalışma olarak tanımlarken (Subkî, 1413h., IV, 9) Zehebî ve Sehâvî gibi selefî âlimler de onun bu eserinin benzersiz olduğunu söyleyerek bu eserin kapsamına ve önemine vurgu yapmışlardır. (Sehâvî, trs, 167)

Sonuç ve Değerlendirme

Delâil geleneği özelinde iki farklı ekole mensup müellifin farklı metodlar merkezinde yazdıkları delâilü’n-nübüvve türü eserleri hicri beşinci asrın nübüvvet düşüncesini ve savunusunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira bu dönemde Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispat edilmesini talep eden çeşitli grupların Müslümanlarla aynı ortamı paylaştıkları görülmektedir. Hatta Yahudi ve Hıristiyan din mensupları ile Bâtınîler ve Karmatîler gibi gizli faaliyetlerde bulunarak Hz. Peygamberin nübüvvetine eleştiri getiren çeşitli gruplar, İslam dininin uydurma/sahte bir din olduğuna yönelik iddialarını ispat edebilmek için Hz. Muhammed’in nübüvvetinin sıhhatine itirazlar geliştirmişlerdir. Nitekim onların Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat eden Kur’an gibi akli mucizeleri ile elinde zuhur ettiği iddia edilen hissi mucizeler üzerinden çeşitli eleştiriler dile getirdikleri müşahede edilmektedir. Onların bu faaliyetlerini toplumsal düzlemde etkisiz/geçersiz hale getirmek isteyen Müslüman âlimler ise yetiştikleri ilmi atmosfer ve mensup oldukları düşünce ekollerinin takip ettiği yöntemler merkezinde Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etme çabasına girmişlerdir.

Müslüman düşünürlerin sergilediği bu savunmacı refleksin akıl ve nakil kaynaklı yönünü temsil eden Kadı Abdülcabbar’ın “*Tesbitü Delâilü’n-Nübüvve*” isimli eseri, Mu’tezilî üslubuna uygun bir şekilde bölümler arasında herhangi bir üslup farkı olmaksızın kaleme alınmıştır. Bu anlamda Kadı, Hz. Muhammed’in nübüvvetini tarihî ve sosyolojik gelişmeler üzerinden makul bir zeminde muhataplarının felsefî çıkarımlarına yine aklî ve felsefî çıkarımlar yaparak cevap vermeye gayret etmiştir. Zira Mu’tezilî âlimlerin genellikle muhaliflerine kendi eserleri üzerinden kendi argümanlarıyla cevap verme çabaları da onların kullandıkları metodu göstermesi açısından önemlidir.

Kadı Abdülcabbar, *Tesbitü Delâilü’n-Nübüvve*’sinde Hz. Peygamber’in nübüvvetini kanıtlama konusunda diğer delâil eserlerinden farklı bir yöntem izlemiş ve eserinin merkezine Kur’an’ı almıştır. Ona göre Kur’an’ın nübüvvetin delaletine dair kesin bir kaynak oluşu fesahât ve belagatının yanı sıra gaybî haberler içermesi ve aklî istidlâllere rehberlik etmesiyle vuku bulmuştur. Bu bağlamda o, eserinde sıklıkla Kur’an ayetlerine, bazen de ayetleri destekler nitelikteki hadislerle yer vermiştir. Onun bu tavrı, nübüvvetin ispatında kullandığı nakilleri vahiy ölçütünde kabul ettiğinin de delili olarak değerlendirilebilir.

Hz. Muhammed’in peygamberliğini aklî ve naklî temellere dayandırarak ispatlamaya çalışan Kadı, bu eserinde mucizeyi aklî bir temel üzerine kurgularken aynı zamanda aklın ve duyuların bilgi kaynaklıklarının bütün varlık ve olayları kuşatacak bir mükemmellikten yoksun olduğuna vurgu yapar. Bu anlamda o, insan zihninde meydana gelen veya hayatta karşılaşılan problemlerin çözülebilmesi için evrensel bir kaynağa/vahye, dolayısıyla da bir elçiye ihtiyaç duyulduğunu ispat etmeye çalışır.

Hicri V. asrın bir diğer önemli âlimi Beyhâkî de itikadî konularla ilgili telif ettiği eserlerde genellikle Selefî-Eş’arî bir metod takip etmiştir. Bu minvalde İslam nübüvvet anlayışının savunusunda haber/nakil merkezli yazdığı “*Delâilü’n-Nübüvve*” isimli eserinde de Hz. Peygamberin nübüvvet öncesi ve sonrasında kendisi ve çevresi üzerinde gerçekleştiği iddia edilen olağanüstülükleri Selefî-Eş’arî bir yöntemle bir araya getirmiştir. Ayrıca Beyhâkî, eserinde Kur’an ayetleri ile Hz. Peygambere atfedilen çok sayıda rivayet ile bu rivayetler üzerine yapılan yorumları delâil kapsamında takdim etmiştir.

Beyhâkî “*Delâilü'n-Nübüvve*”sinde Hz. Muhammed’in nübüvvetini Kur’an’ın yanı sıra rivayetlerde ifade edilen harikulade olaylara dayandırarak ispat etmeye çalışmış ve mucizenin/olağanüstü hadiselerin nübüvve delalet oluşunun keyfiyeti üzerinde hemen hemen hiç durmamıştır. Bu tavır İslam nübüvvet inancının şekillenmesinde bazı temel problemlerin daha da kronikleşmesine zemin hazırlamıştır. Hatta bizzat müellifin bazı zayıf rivayetleri sırf nübüvvetle ilgili iddiaları doğrulayan bir nitelikte olması ya da kaynak gösterdiği ilk dönem âlimlerinin ferasetine güvenmesi nedeniyle delil olarak kullandığını beyan etmesi, nübüvvetin ispatı meselesinde çeşitli tutarsızlıkların meydana gelmesinde başat rol oynamıştır. Nitekim bu rivayetler üzerinden özellikle selefî düşünce mensupları ile ashabu’l-hadis taraftarlarının savunduğu İslam nübüvvet anlayışı, Kur’an’ın ve onunla paralel bir nübüvvet anlayışı ortaya koyan sahih haberlerin bildirdiği gerçeklerden uzaklaştırmıştır. Ayrıca bu tutum, Hz. Peygambere gösterilen aşırı sevginin doğal bir yansıması olarak Hz. Peygamberi beşer üstü bir konuma yükseltmek suretiyle de meseleyi farklı mecralara kaydırmış ve nübüvvet müessesinin daha da tartışmalı bir hale gelmesine kaynaklık etmiştir. Netice itibarıyla Mu’tezilî âlimlerin akıl ve nakil merkezinde tesis ettikleri nübüvvet anlayışının akıl ve nakil/ Kur’an uyumuyla temellendirilmeye çalışılması daha isabetli bir yaklaşım olarak görülmelidir. Sadece nakil/rivayet merkezinde tavır sergileyen teslimiyetçi yaklaşımın hem kutsayıcı hem de duygusal bir anlayış sergilemesi, onların naklettikleri rivayetlere daha temkinli/makul bir şekilde yaklaşılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Kaynakça

- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (2017), *Delâilü'n-Nübüvve*, terc. Hüseyin Yıldız vd., İstanbul: Ocak Yay.
- İbn Hallikan, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed (1978), *Vefayâtü'l-A'yân*, thk. Dr. İhsan Abbas, Beyrut: Daru's-Sadr.
- İbn Murtaza, Ahmed b. Hüseyin (1987), *Tabakatü'l-Mu'tezile*, thk. S. Diwald-Wilzer, Beyrut: y.y.
- İbn Nedim, Muhammed b. İshak (2017), *el-Fihrist*, çev. Mehmet Yolcu vd., İstanbul: Çıra Yay.
- Kadı Abdülcabbar (2012), *el-Mugni fî ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kadı Abdülcabbar (2017), *Tesbitü Delâilü'n-nübüvve*, çev. M.Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kandemir, M. Y.(1992), Beyhâkî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. VI, ss. 61-62), İstanbul: TDV. Yay.
- Kırış, Ş. (2015), Beyhâkî'nin Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Kaynakları, *Usûl: İslam Araştırmaları*, S. 23, ss. 95-126.
- Sadiker, Ö. (2019), Hanefî-Mâtürîdî Gelenekte Bid'at Mezhepler ve İslâm Dışı Dinler: Ebû Şekûr Es-Sâlimî Örneği, *Turkish Studies Social Sciences*. S. 5, ss. 2442-2444.
- Şehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman,(trs.), *İ'lan bit tevbih li men Zemme't-Tarih*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Subkî, Tacuddin, (1413h.), *Tabakatü'ş-Şafiiyyetü'l-Kübra*, thk. Mahmud Muhammed Tanâhî, yrs: Hicri li't-Tabaa.
- Topaloğlu, B. (2011), Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. XXXX, ss. 535-536), İstanbul: TDV. Yay.
- Topaloğlu, N. (1983), Beyhâkî Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 1, ss. 333-338.
- Yavuz, Y.Ş. (1992), Beyhâkî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. VI, ss. 58-61), İstanbul: TDV. Yay.
- Yavuz, Y.Ş. (1994), Delâilü'n-Nübüvve, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. IX, ss. 115-117), İstanbul: TDV. Yay.
- Yurdagür, M. (1986), Son Dönem Mu'tezilesinin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr Hayatı ve Eserleri, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, ss. 117-136.
- Yurdagür, M. (2001), Kâdî Abdülcebbâr, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. XXIV, ss. 103-105), İstanbul: TDV. Yay.